

SIROJIDDIN SAYID SHE’RLARIDA SINONIMIK VOSITALARNING USLUBIY
IMKONIYATLARI

Qo’shaqova Gulnora Abdurahmonovna

Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi 38-maktabining ona tili va adabiyoti fani o’qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21917036>

Annotatsiya: Ushbu tezisda O‘zbekiston xalq shoiri Sirojiddin Sayyid she’riyatida sinonimik vositalarning uslubiy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shoirning “Vatan qolar ekan, Vatan abadiy...”, “Navoiyni o‘qish”, “Bu — sening uyingdir...”, “Dehqon madhiyasi”, “Vatan desam...” she’rlari hamda “O‘lis ishq sog‘inchi yoxud Vatan surati” essesi misolida sinonimlarning badiiy-estetik vazifasi, emotsional-ekspressiv xususiyatlari va muallif uslubini shakllantirishdagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqotda sinonimik vositalarning ma’no nozikliklarini ifodalash, obrazlilikni kuchaytirish, takrorning oldini olish, she’riy matnning musiqiyiligi va ta’sirchanligini oshirishdagi uslubiy imkoniyatlari ilmiy asosda tahlil etiladi.

Аннотация. В данной статье анализируются стилистические возможности синонимических средств в поэзии народного поэта Узбекистана Сироджиддина Саййида. На материале стихотворений «Пока существует Родина, Родина вечна...», «Читать Навои», «Это твой дом...», «Ода дехканину», «Когда говорю: Родина...», а также эссе «Тоска по далёкой любви, или Образ Родины» рассматриваются художественно-эстетические функции синонимов, их эмоционально-экспрессивные особенности и роль в формировании авторского стиля. В исследовании на научной основе анализируются стилистические возможности синонимических средств в передаче смысловых оттенков, усилении образности, предотвращении неоправданных повторов, а также в повышении музыкальности и выразительности поэтического текста.

Abstract. This article examines the stylistic possibilities of synonymous devices in the poetry of the People's Poet of Uzbekistan, Sirojiddin Sayyid. Based on the poems “As Long as the Motherland Remains, the Motherland Is Eternal...”, “Reading Navoi”, “This Is Your Home...”, “Ode to the Farmer”, “When I Say ‘Motherland’...”, as well as the essay “The Longing of a Distant Love, or the Image of the Motherland”, the study explores the artistic and aesthetic functions of synonyms, their emotional and expressive features, and their role in shaping the poet’s individual style. The research analyzes how synonymous devices convey subtle shades of meaning, enhance imagery, avoid unnecessary repetition, and increase the musicality and expressiveness of poetic language. It also highlights the importance of synonymy as a stylistic tool in enriching the semantic and aesthetic value of literary texts.

Kirish. Badiiy adabiyot tilining ta’sirchanligi va estetik qimmat, avvalo, unda qo‘llanilgan til birliklarining uslubiy imkoniyatlariga bog‘liq. Tilning leksik boyligini tashkil etuvchi sinonimlar badiiy nutqda muhim o‘rin egallab, muallif fikrini nozik ma’no qirralari bilan ifodalash, obraz yaratish, emotsional-ekspressiv ta’sirni kuchaytirish hamda takrorning oldini olishga xizmat qiladi. Ayniqsa, she’riyatda sinonimik vositalardan mahorat bilan foydalanish ijodkorning individual uslubini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston xalq shoiri Sirojiddin Sayyid o‘zbek she’riyatida badiiy tafakkuri, til boyligi va obrazli ifodasi bilan alohida o‘rin tutadi. Uning she’rlarida Vatan, inson, tabiat, mehnat, ma’naviyat va milliy qadriyatlar yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlangan bo‘lib, bu jarayonda sinonimik vositalar muhim uslubiy vazifani bajaradi. Shoir bir ma’noga yaqin bo‘lgan leksik birliklardan o‘rinli foydalanish orqali poetik matnning mazmunini chuqurlashtiradi, badiiy-estetik ta’sirini oshiradi hamda o‘quvchi qalbida kuchli emotsional taassurot uyg‘otadi.

Sinonimlar she’rda takrorlash uchun ishlatilishi bilan birga, ta’kidlash va emotsional kuch berish uchun ham xizmat qiladi. Masalan, bir fikrni yoki tuyg‘uni turli so‘zlar bilan takrorlash, o‘quvchi yoki tinglovchida qiziqish va diqqatni saqlashga yordam beradi. Rang-baranglik, boyluk va estetik ta’sir yaratish uchun sinonimlar orasida rang, harakat yoki fikrni ifodalovchi so‘zlar tanlanadi. Bu usul she’rga muhit, rang, harakat va sezgi ranglarini kengaytiradi. Ushbu vositalar yordamida she’rda stilistik ta’sir kuchayadi, so‘zlarning ma’no va uslub bilan bog‘lanishi ta’minlanadi. Bu bilan she’rda muhit va ruhiyat yanada ochiq va chuqur ifodalanadi. Sinonimik vositalar she’rga estetik va ma’no boyligini qo‘shadi. Ular orqali she’rda takrorlash va ta’kidlash kuchliroq bo‘ladi, o‘quvchi yoki tinglovchi she’rning mazmuni va ruhiyatiga chuqurroq kirib boradi.

Shuningdek, sinonimlar yordamida she’rda rang-baranglik, muhit va sezgi boyligi hosil qilinadi. Bu vositalar she’rga nafaqat estetik, balki psixologik kuch va ta’sir ham qo’shadi. Sirojiddin Sayid she’rlarida sinonimik vositalar keng qo’llaniladi va ular she’rlarning uslubiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular yordamida she’rga rang-baranglik, estetik kuch, ma’no va muhit boyligi qo’shiladi. Sinonimik vositalar she’r san’atida muhim uslubiy vosita bo’lib, ularning ishlatilishi she’rga chuqur ma’no va estetik ta’sir olib keladi. Sayid ijodida bu vositalar orqali she’rlar nafaqat mazmunli, balki estetik jihatdan ham boy bo’ladi.

Sirojiddin Sayid she’rlarida sinonimik vositalar keng qo’llanilib, ularning yordamida she’r mazmuni va uslubi boyitiladi. Misollar orqali bu vositalarning ishlatilishiga to’xtalamiz.

Dil porasi, ko’z qorasi sen o’zingdarsan,

Mening ko’nglim sen aslida, sen ko’zimdarsan.

Bu misolda “dil” va “ko’z” so’zlari bilan bog’liq sinonimlar yordamida, vatanni ifodalashda yurak va ko’z hamda, ma’naviy va sezgi jihatidan, muhim vositalar sifatida ishlatiladi. Bu sinonimlar bilan she’rda muhit va ruhiyat kengayadi, vatanning mazmuni chuqurlashadi.

Yoshlar, yoshlar, maktablar, bog’lar,

O’smalar, o’smalar, yoshlar, bog’lar,

Yoshlik, yoshlik, shoirning dilida,

Mening yuragimda, yoshlar, bog’lar.

Bu misolda “yoshlar” va “bog’lar” so’zlari bilan bog’liq sinonimlar takrorlanib, she’rda muhit va ruhiy holat ta’kidlash uchun ishlatilgan. She’rda sinonimik vositalar yordamida muhit, ruhiyat va fikrlar kengayadi. Sayid ijodida sinonimik vositalarni ishlatish she’r san’atining rivojlanishiga katta hissa qo’shadi. Misol uchun, quyidagi she’r parchasida sinonimlarning o’ziga xosligi va ularning uslubiy imkoniyatlari ko’rsatiladi.

"Oltin soatlar, nurli tonglar,

Qalblar, yuraklar, qalblar,

Ko’ngil, ruh, dil, jon,

Boshqacha, lekin ma’no bir. Bu yerda “qalb” va “yurak,” “dil” va “jon” so’zlari bilan bog’liq sinonimlar ishlatilgan bo’lib, ular she’rda muhit va ruhiyatni boyitadi, fikr va tuyg’ularni kengroq ifodalash imkonini beradi.

Sinonimlar yordamida she’rda muhit, ruhiyat va fikrlar kengayadi, yanada boyroq ifodalanadi. Ular yordamida she’rda muhit va tafakkur kengayadi, o’quvchi yoki tinglovchining ruhiyatiga chuqur ta’sir o’tkaziladi. Muhim fikr yoki tuyg’u ayniqsa, sinonimlar yordamida ta’kidlanadi, bu bilan she’rda muhimlik kuchayadi.

Masalan, uning she’rlarida quyidagicha ishlatiladi:

Ko’zimda nur, yulduzlar,

Ko’nglimda shodliklar,

Ruhimda quvonch, mehr,

Tinchlik, osmonlar. Bu misrada “nur,” “yulduzlar,” “shodliklar” va “quvonch” so’zlari bilan bog’liq sinonimlar yordamida muhit va ruhiyat boyitiladi. Sirojiddin Said she’rlarida sinonimlar yordamida she’rlar nafaqat mazmunli, balki estetik jihatdan ham boyitiladi. Ular yordamida she’rda muhit, rang, sezgi va fikrlar kengayadi, shuningdek, she’rda o’quvchi bilan kuchli emotsional bog’lanish o’rnatiladi.

Sirojiddin Sayid she’riyati o’zining badiiy mukammalligi, sermazmun obrazlari va til boyligi bilan ajralib turadi. Shoir she’rlarida sinonimik vositalardan unumli foydalanish orqali badiiy ifoda kuchaytiriladi, matnning emotsional-ekspressiv ta’siri oshiriladi hamda Vatan, inson, tabiat va mehnat kabi muqaddas tushunchalar yanada ta’sirchan ifodalanadi.

“Vatan qolar ekan, Vatan abadiy...” she’rida sinonimlar vatan timsolini turli qirralarda tasvirlashga xizmat qiladi. Jumladan, *osmon*, *zangor osmonlar*, *ko’klar* birliklari bir-biriga ma’nodosh bo’lib, yurtning cheksizligi va ulug’vorligini ifodalaydi. Shuningdek, *harir*, *pariru*, *husnu malohat* kabi sinonimik ifodalar Vatanning go’zalligini badiiy jihatdan yanada boyitadi. Shoir “sheryurak, arslonyurak” sinonimlari orqali jasorat va mardlikni kuchli emotsional bo’yoqda ifodalaydi. Ushbu sinonimlar mazmunni takrorlamay, balki uni bosqichma-bosqich kuchaytirish vazifasini bajaradi.

“Navoiyni o’qish” she’rida sinonimik vositalar ma’rifat va komillik g’oyalarini yoritishga xizmat qiladi. “Har bir kalla, har bir bosh” misralarida *kalla* va *bosh* so’zlari sinonimik munosabat hosil qilib, umumlashtirish va ta’kid ma’nosini kuchaytiradi. Shuningdek, “bola”, “yosh”, “farzand”, “nabira” birliklari avlod tushunchasining turli ko’rinishlarini ifodalab, she’rning tarbiyaviy ruhini mustahkamlaydi.

“Bu — sening uyingdir...” she’rida sinonimlar insoniyatning birdamligi va umumiy mas’uliyatini ifodalash uchun qo‘llangan. Xususan, *olam, zamin, Yer shari* kabi birliklar bir semantik maydonga mansub bo‘lib, inson yashayotgan umumiy makon obrazini yaratadi. Bundan tashqari, *uka-singil, qon-qardosh* kabi ma’nodosh birliklar insonlar o‘rtasidagi yaqinlik va hamjihatlik g‘oyasini kuchaytiradi.

“Dehqon madhiyasi” she’rida mehnatning ulug‘vorligi sinonimik vositalar yordamida yuksak badiiy darajada ifodalanadi. Shoir *zahmat, mehnat, og‘irlik, tashvish* kabi ma’nodosh birliklarni ketma-ket qo‘llash orqali dehqonning mashaqqatli hayotini yorqin tasvirlaydi. “Yer”, “dala”, “paykal” leksemalari ham umumiy semantik yaqinlik hosil qilib, dehqon mehnatining asosiy makonini turli badiiy qirralarda namoyon etadi.

“Vatan desam...” she’rida esa Vatan tushunchasi bilan bog‘liq sinonimik vositalar alohida uslubi ahamiyat kasb etadi. Shoir *diyor, Vatan, ona yurt* kabi ma’nodosh birliklardan foydalanib, Vatan obrazini turli emotsional ranglarda ochib beradi. Shuningdek, *shon, sharaf, or-nomus* singari sinonimik tushunchalar milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini yanada kuchaytiradi.

Sirojiddin Sayyidning “Olis ishq sog‘inchi yoxud Vatan surati” essesi ham sinonimik vositalarga boy asarlardan biridir. Unda *sog‘inch, hijron, firoq, ayriliq* kabi ma’nodosh birliklar inson qalbidagi kechinmalarni bosqichma-bosqich chuqurlashtirib beradi. Muallif *Vatan, ona yurt, tug‘ilgan tuproq, el, yurt* kabi sinonimik birliklarni qo‘llash orqali vatanga muhabbat g‘oyasini ta’sirchan ifodalaydi.

Umuman, Sirojiddin Sayyid she’riyatida sinonimik vositalar faqat nutqni bezash vositasi emas, balki muallifning badiiy niyatini ochishga xizmat qiluvchi muhim uslubiy omildir. Shoir sinonimlardan takrorning oldini olish, ma’no nozikliklarini ifodalash, obrazlarning ta’sirchanligini oshirish, emotsional-ekspressivlikni kuchaytirish va she’rning musiqiylikni ta’minlash maqsadida mohirona foydalanadi. Natijada sinonimik vositalar shoir individual uslubining muhim belgilaridan biri sifatida namoyon bo‘lib, uning she’riy tiliga o‘ziga xos badiiy joziba bag‘ishlaydi.

Xulosa. Sirojiddin Said she’rlarida sinonimlar so‘zlarining o‘ziga xosligi ularning uslubiy imkoniyatlarida namoyon bo‘ladi. Bu vositalar yordamida she’rga rang, muhit va fikrlarni kengaytirish, ta’kidlash va estetik boylik qo‘shish imkoniyati yaratiladi. She’rda sinonimlarning ijodiy ishlatilishi, nafaqat, mazmun va estetik kuchni oshiradi, balki o‘quvchi va tinglovchining ruhiyatiga chuqur ta’sir qiladi. Shoir she’rlarida badiiy-tasviriy vositalar ijodiy jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, ular she’r estetikasi va mazmunini boyitishda muhim rol o‘ynaydi. San’atkorning mohirona tasvir vositalarini qo‘llash mahorati, uning ijodiy tafakkurining yuksakligini ko‘rsatadi. She’r san’atlarining rang-barangligi va mazmun boyligi adabiyotimiz tarixida har doim e’tibor markazida bo‘lib kelgan. Bu vositalar nafaqat bezak vazifasini bajaradi, balki asarning g‘oyasini konkretlashtirishda realistik vosita hisoblanadi. Natijada, she’r san’atlari ijodkorning badiiy salohiyatini, ijtimoiy-axloqiy g‘oyalarni ifoda etishdagi imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сирожиддин, Саййид. Дил фасли: Шеърлар/Саййид Сирожиддин/— Т.: «Ўзбекистон» НМИУ.— 2007.— 240 б.
2. Rahmatullayev Sh. Hoirgi adabiy o‘zbek tili. —Т.: Universitet. 2006. — 476 б.
3. Йўлдошев Б. Бадий матн ва лингвопоетик таҳлил асослари. -Т.: Фан, 2007. — Б.31.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007.
5. Uz.m. wiktory.org.